

DOĞU TÜRKİSTAN'DA YAKUP BEG HÂKİMİYETİ: DIŞ İLİŞKİLER, ORDU VE ASKERİ YENİLİKLER

Yakup Beg Dominancy In Eastern Turkistan: External Relations, Army And

Taner ULUS*

Özet

Yakup Beg, Kaşgar'a 1865 yılında Hokand Hanlığı'nın yardım kuvvetleriyle gelmiştir. Kısa süre sonra Kaşgar Hanı Büzürk Han Töre'yi saf dışı bırakmıştır. Yakup Beg, 1867 yılında Kaşgar Hanlığı'nın yeni hâkimi olduğunu ilan etmiştir. Rusların elindeki İli Bölgesi hariç Doğu Türkistan'da birliği sağlamıştır. Ruslar Batı Türkistan'daki faaliyetlerini Doğu Türkistan'da da uygulamak istemişlerdir. Bunun üzerine Yakup Beg, Doğu Türkistan'daki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için uluslararası girişimlerde bulunmuştur. Ruslarla, İngilizlerle ve Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişki kuran Yakup Beg, Osmanlı Devleti'ne elçi göndererek taabiyet talebinde bulunmuştur. Doğu Türkistan'da hutbe halife Abdülaziz adına okunmaya başlanmış ve Yakup Beg'e Osmanlı Devleti tarafından "Emir" unvanı verilmiştir. Ruslarla ve İngilizlerle ticaret anlaşmaları yapılmıştır. Yakup Beg, Doğu Türkistan'da birliği sağlayıp, dönemin önemli devletleriyle ilişki kurarak ve ordusunu modernleştirme faaliyetlerine girişerek hâkimiyetini güçlendirmiştir. Askeri teşkilatlanmaya, ordunun eğitimine ve ordunun modernleştirilmesine önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nden ve Hindistan'daki İngiliz İdaresi'nden gelen askeri öğretmenler orduyu eğitmişlerdir. Yakup Beg, modern silahların teminine çalışmakla birlikte Doğu Türkistan'da kurduğu silah ve kapsül fabrikalarıyla dışa bağımlılığı azaltmaya çalışmıştır. Rusların baskısına karşı direnmiş ve resmi elçi talebini kabul ettirip böylelikle İngilizlerle de resmi görüşmelere başlanmasını sağlamıştır. Doğu Türkistan üzerindeki baskılar Yakup Beg'in güçlü bir ordu kurmasını gerektirmiş ve dönemin önemli devletleriyle kurduğu ilişkiler de kurduğu ordunun şekillenmesini sağlamıştır. Bu makalede Yakup Beg'in dışilişkileri ile birlikte askeri faaliyetleri, ordusu, ordusunun eğitimi ve askeri teşkilatı dönemin kaynaklarında geçen bilgiler ışığında aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Yakup Beg, Kaşgar Ordusu, Kaşgar Hanlığı, Orta Asya

Abstract

Yakup Beg came to Kasgar in 1865 together with reinforcement forces of Hokand Khanate. After a while he eliminated Buzurk Khan Töre, the Kashgar Khan. Yakup Beg declared himself the new ruler of Kashgar Khanate in 1867. He maintained unity in Eastern Turkistan except the Ili region dominated by the Russians. Russians

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, taner.ulus1@gazi.edu.tr

also wanted to conduct their activities in Western Turkistan in East Turkistan as well. Accordingly, Yakup Beg made international initiatives to consolidate his sovereignty in East Turkistan. Yakup Beg, who established diplomatic relations with Russians, British and Ottoman State, demanded to become a vassal by sending an envoy to the Ottoman State. In East Turkistan, the sermon began to be read on behalf of the caliph Abdulaziz and Yakup Beg was given the title of "Amir" by the Ottoman State. Trade agreements were made with Russians and British. Yakup Beg strengthened his sovereignty by providing unity in East Turkistan, establishing relations with important states of the time and undertaking modernization activities of the army. He gave importance to military organization, training of the army and modernization of the army. Military teachers from the Ottoman Empire and from the British administration in India educated the army. Yakup Beg made effort for the supply of modern weapons and tried to reduce the dependency on the outsourcing by establishing weapons and capsule factories in East Turkistan. He resisted against the oppression of the Russians and made them accept the official envoy demand so as to initiate official negotiations with the British. The pressures on East Turkistan required Yakup Beg to establish a strong army the relations he established with the strong nations of the era, gave shape to the army. In this paper, information about Yakup Beg's external relations, along with his military activities, his army, the training of the army and the military organization in the sources of the era, were tried to be conveyed. s

Key words: East Turkestan, Yakup Beg, Kashgar Army, Kashgar Khanate, Central Asia

Giriş

Yakup Beg, Hokand Hanlığı'nda dış ilişkiler memuru ve kumandan olduğu dönemlerde devlet ve ordu yönetimi hakkında tecrübe kazanmıştı. Hokand Hanlığı'nda kumandan olarak Akmesicid savunmasını yaptığı sırada Rusların askeri gücüne ve Türkistan'ı ele geçirme arzularına şahit olmuştu. Kaşgar Hanı olduğunda Rusların Türkistan'daki ilerleyişini görmüş ve Türkistan'daki tek bağımsız devlet olarak hâkimiyetini sürdürmenin yollarını aramıştır. Ruslar, Batı Türkistan'da olduğu gibi Doğu Türkistan'da da hâkim güç olmayı istemekteydiler ve Kaşgar Hanlığı'nı resmi olarak tanımak istemiyorlardı. Ruslar, ilk görüşmelerde bölgenin tek hâkimi olarak Çin'i tanıdıklarını bildirdiler ve sonra Çin ile yapılan ticari anlaşmaların geçerli olmasını, daha sonra da Hokand Hanlığı üzerinde ilişkiler kurulmasını istediler. Rusların Doğu Türkistan için uygun olmayan olan bu istekleri karşısında Yakup Beg, bu istekleri kabul etmeyerek resmi elçi gelmesi halinde ticaret anlaşması imzalayacağını bildirmiştir. Rusların baskısının arttığı bu dönemlerde Rus tehdidine karşı İngilizlerle dostane ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. İngilizler, Rusların resmi elçi göndermesiyle Doğu Türkistan konusunda daha ciddi bir politika izlemeye başlamışlardır. Ruslardan sonra İngilizler de resmi elçi göndererek ticaret anlaşması imzalamışlardır. Afganistan ve Hindistan'da sömürge idareleri kuran İngilizler, Rusların bu bölgeleri tehdit etmesinden çekinmekteydiler. Türkistan'ı ele geçiren Ruslar ise İngilizlerin Doğu Türkistan üzerinden Türkistan'a yönelik faaliyetlerde

bulunmaları ihtimalinden dolayı Kaşgar Hanlığı – İngiltere ilişkilerini dikkatle takip etmekteydiler. Ruslar, Yakup Beg üzerindeki baskılarını arttırarak sürdürmüş fakat İngilizler yeterli siyasi desteği vermemişlerdir. Yakup Beg, Ruslara karşı İngilizlerden beklediği desteği yeterli seviyede göremeyince Müslüman dünyasının manevi lideri olan Halife Abdülaziz’e bağlılığını bildirek iç ve dış siyasette elini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Dış siyasette dostluk ilişkileri ve ticari ilişkilere önem vererek ülkenin güvenliğini sağlamayı ve ekonomik durumunu düzeltmeyi hedeflemiştir. Ülkenin iç işlerinde ise çoğunluğu Müslüman olan halkın bir araya gelişlerindeki zorluğu gören Yakup Beg, halkın halifeye olan bağının ülkede kurulan bu birliği korumada ve birlikteliği sürdürmede faydalı olmasını amaçlamıştır. Ruslar ve İngilizlerin bu dönemlerdeki Türkistan merkezli çekişmeleri, onların bölgeye sıklıkla elçilik heyetleri ve tüccar kılığında casuslar göndermelerine neden olmuştur. Bölgeyi ziyaret eden elçilerin, casusların ve bilim adamlarının kaleme aldığı rapor ve eserler, Yakup Beg döneminde Doğu Türkistan hakkında önemli bilgilere sahiptir. Bu eserler Yakup Beg döneminde Doğu Türkistan’ın coğrafi, etnografik, siyasi, ekonomik ve askeri durumu hakkında bilgiler vermektedir.

Kaşgar Hanı olarak Yakup Beg’in siyasi, diplomatik ve askeri girişimlerinin sebeplerini anlamak açısından 19. Yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya’da yaşanan gelişmelere değinmek gerekmektedir. Rusların hem Doğu Türkistan’ı hem de İngiliz kolonilerini tehdidi, İngilizlerin Doğu Türkistan’ın zenginliklerine olan ilgileri ve Çin’in tekrar Doğu Türkistan’ı işgal planları yapması Yakup Beg’in icraatları üzerine doğrudan etki etmiştir. Yakup Beg, Doğu Türkistanlı olmaması ve yönetiminde Doğu Türkistanlıları yeterince kullanmamasıyla halktan tepki görmüştür. Çin hâkimiyeti döneminde iyice fakirleşen halktan alınan yüksek vergiler de Yakup Beg döneminde halkın tepkisine sebep olmuştur. Yakup Beg, hâkimiyet yıllarında Doğu Türkistan’a yönelik tehditleri görerek bu tehditlere karşı hazırlıklara önem vermiş ve ülke ekonomisini uygun olarak askeri faaliyetlere ve orduya aktarmıştır.

Yakup Beg, Doğu Türkistan’ın güvenliğini ve hâkimiyetinin devamlılığını sağlamak için ekonomisini ve ordusunu güçlendirmeye çalışmıştır. Doğu Türkistan ordusunun güçlü ve hanına sadık olması için çaba harcamıştır. Güçlü ve büyük bir ordu kurmak için asker alımına ve silah teminine özel önem vermiştir. Bölgenin önemli noktalarına kaleler inşa ettirmiştir. İç ve dış güvenlik konuları Yakup Beg yönetiminin en önemli ekonomik harcamalarını oluşturmuştur(Boulger, 1878, s.157).

Yakup Beg’in Hanlık Öncesi Hayatı

Yakup Beg’in tam adı Muhammed Yakup’tur. 1820 yılında Taşkent yakınlarındaki Pişkent’te doğmuştur. Babası Kuramma kadısı olan Pîr Muhammed Mirza’dır. Babasının Timur soyundan geldiği iddia edilse de bu doğru değildir. Pîr Muhammed Mirza’nın Tacik kökenli olduğu düşünülmektedir(Boulger, 1878, s.78). Babası 1818 yılında Taşkent’e gelerek o dönemin nüfuzlu kişilerinden olan Şeyh Nizâmeddin’in kız kardeşiyle evlendi. Muhammed Yakup Beg, bu evlilikten doğan ilk çocuk olmuştur. Çocukluk yıllarındaki gelişiminde dayısının önemli etkisi olmuştur. Yakup Beg “Molla” olmak için dini eğitim almaya başlamıştır fakat bir süre sonra

bu eğitimini sonlandırmıştır. Kız kardeşinin Taşkent Valisi Nur Muhammed Han ile evlenmesi onun hayatında etkili olmuştur (Boulger, 1878, s.76-77). Vali eniştesi Nur Muhammed Han'ın desteğiyle Yakup Beg, Hokand ordusunda görev almaya başlamıştır. Yakup Beg, 1845 yılında Hokand Hanı Hudayar Han'ın "Mahram" dış ilişkiler memuru görevine getirildi (Boulger, 1878, s.79). Aynı yıl "Koşbegi" yani görevine getirildi. Bu görevle Yakup Beg, Hokand Hanı Hudayar Han'ın veziri ve başkumandanı görevine gelmiş oluyordu (Buğra, 1998, s.328). Yakup Beg, 1853 yılında Rusların bir aya yakın süren Akmesicid kuşatmasında Ruslara başarıyla karşı koysa da Akmesicid'in kaybedilmesini engelleyemedi. Başarılı savunması sonrası teslim olan Yakup Beg, bir süre sonra tekrar Akmesicid'i ele geçirmeye çalışsa da başarılı olamadı (Boulger, 1878, s.81).

Rusların, Hokand Hanlığı topraklarında ilerleyişinin sürmekte olduğu sırada Yakup Beg, Çimkent savunmakla görevlendirildi fakat Rus ordusu karşısında uzun süre dayanamayıp Çimkent'ten tekrar Taşkent'e dönmek durumunda kalmıştır (Boulger, 1878, s.84-85). Yakup Beg, Ruslara karşı başarılı savunmaları ile ön plana çıkmaktaydı. Onun bu başarıları sonrası Alim Kuli onu rakip olarak görmeye başladı. Onu Hokand Hanlığı'ndan uzaklaştırmak için fırsat beklemekteydi. Kaşgar'dan gelen yardım isteği Alim Kuli'ye istediği uzaklaştırma fırsatını sağladı. Kaşgar Hanı Sıddık Beg'den gelen yardım isteği üzerine Yakup Beg, Büzürk Han ile birlikte Hokand Hanlığı'ndan az sayıda bir kuvvetle 1865'te Kaşgar'a gönderildi. Büzürk Han ve Yakup Beg yardım için gittikleri Kaşgar şehrinde halkının sevgisini kazandılar (Boulger, 1878, s.85-87) (Âtîf, 1998, s.266-268).

Sıddık Beg'in ölümü üzerine Büzürk Han, Kaşgar Han'ı ilan edildi ve Yakup Beg'de ordu komutanı görevine getirildi. Büzürk Han hâkimiyeti süresince sivil idare ile ilgilenirken, Yakup Beg ise daha çok askeri konular ilgilenmiştir. Batı Türkistan'ın Rus kontrolüne girmesiyle Hokand ordusundan askerlerin Doğu Türkistan'a gelmesiyle Yakup Beg'in gücü daha da artmıştı. Bölgede bulunan Çin kuvvetlerine karşı harekete geçen Yakup Beg, askeri tecrübesiyle Yenihisar kalesini ele geçirdi. Yenihisar kalesinden sonra Yarkent üzerinde yürüyen Yakup Beg, 12 Eylül 1866 tarihinde Yarkent'i de idaresi altına aldı. Yarkent'ten sonra Büzürk Han'ın da desteğiyle aynı yıl Hoten'i de Kaşgar Hanlığı'nın kontrolüne aldı (Shaw, 1871, s.56). Hoten dönüşü kazandığı başarıların anlatılması amacıyla hediyelerle birlikte bir heyeti Buhara Emiri Muzaffereddin'e gönderdi. Emir Muzaffereddin, Yakup Beg'in başarılarından duyduğu memnuniyeti dile getirerek ona "Atalık Gazi" unvanını verdi (Boulger, 1878, s.118) (Shaw, 1871, s.51) (Hayit, 2004, s.145). Sonrasında Yakup Beg, siyasette tecrübesiz ve devlet işlerinde başarısız olan Büzürk Hanı tahtan uzaklaştırarak kendini Doğu Türkistan'ın hâkimi ilan etti (Buğra, 1998, s.328). Ba-Devlet ve Han unvanlarını aldı. Kaşgar Hanlığı'nı 1867 yılında kontrolü altına alan Yakup Beg, bu tarihten sonra Doğu Türkistan'da birliği sağlamak ve hâkimiyet alanını genişletmek üzere faaliyetlerde bulundu. Aksu, Turfan ve Urumçi'yi ele geçirerek Doğu'ya doğru genişledi. Yakup Beg, 1873 yılında Türkistan'da en güçlü hükümdar haline geldi (Bellew, 1875, s.29-31) (Broomhall, 1910, s.157) (Buğra, 1998, s.329) (Schuyler, 1885, s.316-317).

XIX. Yüzyılda Türkistan'daki Durum

Hokand Hanlığı hizmetinde bulunduğu dönemde Yakup Beg tarafından savunulan Akmescid Kalesi'nin 1853'te Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle Türkistan'da Rusların ilerlemesinin önünde bir engel kalmadı. Rusya, Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle mağlup olması sebebiyle topraklarını genişletmek, Kırım Savaşı yenilgisinin etkilerini azaltmak ve ekonomisini düzeltmek için Türkistan'a yöneldi(Kurat, 2014, s.368-369).

Türkistan'da bulunan üç Müslüman hanlığı olan Hokand, Buhara ve Hive birbirleriyle mücadele içinde buldukları için Rus tehlikesine karşı bir birlik oluşturamıyorlardı. Rusların ilerlemesiyle Hokand'da başlayan iç karışıklıkları fırsat bilen Buhara Emiri, Fergana üzerindeki eski bir anlaşmazlığı tekrar canlandırdı. Ruslar, bu hanlıkların birbirleri üzerinde hâkimiyet kurup tek bir devlet haline gelmelerini istemediler. Buhara Hanlığı'ndan önce Hokand'ı işgal faaliyetine giriştiler. Ruslar, bu işgal faaliyetlerine devam ederek 1865 yılında Taşkent'i kontrol altına aldılar (Saray, 1984, s.10-11). Taşkent'in işgali sonrasında başlayan Buhara Hanlığı ile Rusya arasındaki savaş 1868 yılında Semerkant'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi sonucunda yapılan Buhara Hanlığı'nın Rus himayesini kabul ettiği bir uzlaşmayla son buldu. Hokand Hanlığı ise Rus nüfuzu altında varlığını sürdürdü. Hokand ve Buhara Hanlıklarının kontrol altına alınmasıyla Hive Hanlığı'na yönelen Rusya, 1973'te Hive şehrini ele geçirerek hanlığı kendi hâkimiyeti altına aldı. Nüfuzları altında varlığını devam ettiren tek hanlık olarak kalan Hokand'da meydana gelen karışıklıkları bahane eden Ruslar, Hokand Hanlığı'nı işgal ederek 19 Şubat 1976'da Batı Türkistan'daki son Türk devletini de ortadan kaldırdılar(Kurat, 2014, s.369-370).

Rusların Hokand, Buhara ve Hive Hanlıklarını işgal etmesine karşı Osmanlı devleti bir girişimde bulunmamıştır. Fakat Osmanlı Devleti, Kaşgar Hanlığı konusunda daha aktif bir politika izlemiştir. Bu aktif politikaya Rusların Hindistan'a yönelmesini istemeyen İngilizlerin, Osmanlı Devleti'ni Kaşgar Hanlığı ile ilişki kurması konusunda teşvik etmesi ve yardımda bulunması sebep olmuş olabilir. Ayrıca Türkistan Hanlıklarına yardım etmek suretiyle kışkırtılacak bir düşman olan Rusların, Kaşgar Hanlığı konusunda bir taraf olmayışı ve çıkarları doğrultusunda değişen bir politika izlemeleri de sebep olarak gösterilebilir. Bunların yanında, Türkistan Hanlıklarının Osmanlı Devleti'nin uyarıları dinlememeleri ve yardım taleplerinin geç kalması fakat Kaşgar Hanlığı'nın yardım talebinin uygun zamanı ve Yakup Beg'in güvenilir politikaları düşünülebilir (Saray, 1994, s.103-104).

Orta Asya'da İngilizler ile Rusların güç mücadelesi 1838'de İngilizlerin Pamir'e kadar ilerlemeleri ile 1839'da Kandahar ve Kabil şehirlerinin almalarıyla başlamıştır. Rusların kuzeyden İngiliz sömürgelerine yaklaşmaları ve aynı şekilde İngilizlerin güneyden Asya içlerine ilerleyerek Rusların muhtemel yayılma sahalarını tehdit eder hale gelmesi bu iki devletin birbiri aleyhine politikalar izlemelerine zemin hazırlamıştır. Rusların Türkistan Hanlıklarını ele geçirmesine rağmen uzun süre İngilizler Yakup Beg ile politik bir iş birliğine girmekten kaçınmıştır. Fakat Osmanlı

Devleti'nin bölgeye yardım ulaştırmasına destek olmuşlardır(Adıbelli, 2008, s.40). Rusların, İngilizlerin ve Osmanlı Devleti'nin dışında bölgeyle ilgilenen, bölgeyi kendi toprağı olarak kabul eden ve Yakup Beg'i işgalci olarak gören Çin, Doğu Türkistan'ın elden çıkmasını izin verme niyetinde değildi. Çin'de yaşanan Afyon Savaşları ve Taying İsyanı Çin ekonomisine zarar vermişti. Doğu Türkistan, Çin için ekonomik getirisi yüksek bir bölge olmasıyla ve batıdan gelebilecek tehlikelere karşı tampon bölge vazifesi görmesi sebebiyle önemliydi(Adıbelli, 2008, s.47-48).

Yakup Beg'in Doğu Türkistan'da Han olmasından önce ve hâkimiyeti zamanında gerçekleşen bu olaylar onun her an gelmesi muhtemel bir düşman ordusuna karşı hazır bulunmasını gerektirmekteydi. Batı Türkistan'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle o bölgeden kaçanlar Kaşgar Hanlığı ordusunu güçlendirmek için kullanıldı. Doğu Türkistan'da birliğin sağlanmasından sonra hızla düzenli ordu kurulmaya çalışıldı.

Yakup Beg'in Ruslarla Kurduğu İlişkiler

Ruslar Doğu Türkistan ile ticari ilişkiler kurmanın yanında bölge için farklı planlamalarda yapmaktaydılar. Rusların Batı Sibiryaya Genel Valisi Gasfort, 1852 yılında Kaşgar'ı Çin'den bağımsız hale getirip sonra da Rus topraklarına katma fikrini ileri sürmüştü. Rus yöneticiler, bu planı mantıklı bulmakla birlikte planın uygulanabilmesi için zemin aramaktaydılar. Ruslar için Kaşgar'ın ele geçirilmesiyle Türkistan'da tam hâkimiyet sağlanmış olacaktı. Ayrıca bu bölgeden Çin ve bölgede diğer devletler, özellikle İngiliz sömürgeleri tehdit edilebilecekti. Ruslar bu hedeflerine ulaşmak için Doğu Türkistan'a gizli görevle birçok casus gönderdiler(Hayit, 2004, s.150).

Ruslar, Türkistan Hanlıklarını ele geçirdikten sonra o hanlıklarla imzaladıkları ticaret anlaşmalarının bir benzerini Yakup Beg ile de imzalamak istiyordu. Yakup Beg, Hokand ordusunda 1854 -1864 yılları arasında farklı rütbelerde görev yaptığı sırada Rusların emellerine ulaşmak için neler yapabildiklerini görmüştü. Bu yüzden Ruslarla bir ticaret anlaşması yapmak istemiyordu. Rusların uzun yıllar tüccarlar ve temsilciler vasıtasıyla ilişki içerisinde oldukları İli Şehri'ni işgal etmeleri ve bir dağ kasabası olan Almatı'nın kısa süre içinde büyük ve gelişen bir şehir halini almasındaki etkileri, Kaşgar'daki tehditkâr bir Rus etkisi karşısında dikkatli olmayı gerektiriyordu(Boulger, 1878, s.174)(Hayit, 2004, s.153). Yakup Beg, Rusların ticaret için değil casusluk ve devlet aleyhinde faaliyetlerde bulunmak için ülkede bulunmak istediklerini düşünüyordu. Yakup Beg, Ruslar'a güvenmiyordu fakat onları düşman olarak karşısına almaktansa istediğı şartların gerçekleşmesi üzerine ticari anlaşma yapmayı uygun gördü(Saray, 2015, s.176).

Rusların, Doğu Türkistan hakkında bilgi toplayan ilk temsilcisi Çokan Çingisoviç Valihanov olmuştur. Valihanov, Ekim 1858 - Mart 1859 tarihleri arasında Doğu Türkistan'da bulunmuştur. Tüccar kimliğinde Doğu Türkistan'a gelen Valihanov, bir bilim adamı ve askerdir. Valihanov, Doğu Türkistan'ın tarihi, coğrafyası ve etnografyası ile ilgili bilgiler toplamıştır(Hayit, 2004, s.151) (Kolesnikov, 2010, s.9)(Saray, 2015, s.177). Valihanov'dan sonra Rusların yönlendirmesiyle 1868'de Kludof adındaki bir tüccar Doğu Türkistan'a gitmiştir. Kludof, devlet görevlileri

tarafından şüpheli bulunarak engellenmiştir. Bu durumu öğrenen Yakup Beg, onunla görüşmüş ve yola devam etmesine izin vermiştir. Kludof, Yakup Beg'e bir ticaret anlaşması imzalanması teklifinde bulunmuştur. Bu teklifi uygun bulan Yakup Beg, yeğeni Şadi Mirza'yı bu tüccar ile birlikte Almatı'ya göndermiştir(Boulger, 1878, s.184)(Shaw, 1871, s.57)(Schuyler, 1885, s.317). Yakup Beg, yeğeni Şadi Mirza ile birlikte bir de mektup göndermiştir. Bu mektup, Türkistan Genel Valisi Kaufmann'ın Petersburg'da olması sebebiyle Almatı'da bulunan generale verilmiş ve general de Yüzbaşı Reintal'ı Doğu Türkistan'a göndermiştir (Saray, 2015, s.178). Yüzbaşı Reintal, ticaret anlaşması için görüşmeler yapmak üzere bölgeye gitmiştir. Bu ziyaretle Ruslar, Doğu Türkistan'a olan ilgilerini ve Doğu Türkistan ile ticari ilişkiler kurma niyetinde olduklarını göstermeyi hedeflemişlerdir. Yüzbaşı Reintal, Yakup Beg'e daha önce Çinlilerle yapılan anlaşmalara sadık kalınmasının istendiğini söylemiştir. Ayrıca sınır bölgelerinde faaliyet gösteren Kırgızların teslimini istemiştir. Bu iki talep de Yakup Beg tarafından kabul edilmemiştir. Yakup Beg, sınır bölgelerindeki Kırgızları yakalatmış fakat elçi olarak Ruslara gönderdiği yeğeni Şadi Mirza'nın güvenliğinden emin olana kadar onları hapsedmiştir. Şadi Mirza'nın güvenliğinden emin olduktan sonra Kırgızların Rus topraklarına gidişlerine izin vermiştir. Yüzbaşı Reintal, bu ziyaretinde bölgenin iç siyaseti ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler edinerek herhangi bir anlaşma imzalamadan geri dönmüştür(Boulger, 1878 s.184-185)(Kolesnikov, 2010, s.10).

Yakup Beg, Ruslarla olan bu görüşmelerde onlara güvenmediği için dikkatli davranıyordu ve görüşmelerin yavaş ilerlemesini istiyordu. Yakup Beg, Rusların bu yoğun ticari anlaşma isteği üzerine, Ruslarla olan sınırın belirlenmesi ve ticaretin güvenli yapılması isteğiyle General Kaufmann'a bir mektup gönderdi. Kaufmann, bu isteğe olumlu cevap vermeyerek İli bölgesinde olan ilerleyişini sürdürdü(Schuyler, 1885, s.319). Rusların baskısı üzerine, İngiliz kontrolündeki Hindistan'a elçi gösteren Yakup Beg, Rusların tepkisini çekti. Kaufmann, Rusların vassalı durumdaki Hokand hükümdarı Hudayar Han'a baskı yaparak Yakup Beg'i tahttan indirmesini istemiştir. Hudayar Han, Ruslara Yakup Beg'in bağımsız bir hükümdar olduğunu ve ona tahttan indiremeyeceğini söylemiştir. Ona karşı sadece tavsiyelerde bulunabileceğini söylemiştir. Bu gelişmeler sonrasında Hudayar Han, Yakup Beg'e elçi göndererek Ruslarla iyi ilişkiler içinde bulunmasını ve bazı imtiyazlar vermesini tavsiye etmiştir(Boulger, 1878, s.187-189)(Schuyler, 1885, s.320). Yakup Beg, Rus isteklerini kabul etmeme ve bağımsızlığını sürdürme konusundaki direncini korumuştur. Onun bu uzlaşmaz tavrı karşısında Ruslar, ticaret anlaşması imzalanana kadar Yakup Beg'e baskı uygulamaya devam etmişlerdir (Saray, 2015, s.179-180).

Ruslar ile Yakup Beg'in ilişkileri zaman içinde büyük değişikliklere uğramıştır. Doğu Türkistan'da Yakup Beg egemen olduğunda Ruslar, sadece Çinlileri bölgenin hâkimi olarak kabul ettiklerini ilan etmişlerdi. Ruslar daha sonra resmi olmayan görüşmelerde tüccarların ticari faaliyetlerde bulunmasına izin verilmesi istemişlerdi. Sonrasında ise Çinliler ile imzalanan anlaşmaların geçerli olmasını teklif etmişlerdi. Yakup Beg, tüm bu tekliflere olumsuz cevap vermiştir. Son olarak Rusların hâkimiyetindeki Hokand Hanlığı üzerinden ticaretin yapılması teklifi de reddedilmiş

ve Yakup Beg sadece resmi elçilerle görüşüp bir anlaşma yapacağını Ruslara ilan etmiştir(Boulger, 1878, s.191-192).

General Kaufmann, Yakup Beg'in inadı karşısında geri adım atarak ticaret anlaşması görüşmelerinin yapılması ve bir anlaşma imzalanması için Baron Kaulbars liderliğindeki bir topograf, bir mühendis ve bir tüccardan oluşan heyeti 1872 yılında Kaşgar'a gönderdi. Bu heyetin anlaşma imzalanmadan geri dönmesi durumunda bir işgal faaliyetine girişme niyetinde olduğunu göstermek için de İli Vadisi'nde Narin'de bir kale inşa ettirip oraya asker sevk etti. Yakup Beg, sınırdaki bu askeri faaliyetlerin durduruluncaya kadar anlaşmayı imzalamadı ve bu hazırlıklar durdurulunca görüşmeler başladı. Narin'deki faaliyetler durunca Yakup Beg, Hokanlı Hacı Molla Turab adında bir özel temsilcisiyi Petersburg'a gönderdi. (Âtîf, 1998, s.296) (Saray, 2015, s.181). Baron Kaulbars'ın üç hedefi vardı. Bunlardan ilki Kaşgar Hanlığı hakkında bilgi edinmek ve raporlarda belirtildiği kadar güçlü olup olmadığını görmektir. İkinci hedefi resmi anlaşma imzalamakla birlikte Yakup Beg'in Türkistan ve Kulca ile ilgili neler düşündüğü ve stratejisinin ne olduğunu öğrenmektir. Heyetin üçüncü amacı ise İngilizlerin bölgeye girişini engellemek ve bölgenin ticaretine hâkim olmaktır(Boulger, 1878, s.193-194). Miralay Baron Kaulbars ve Yakup Beg arasında 22 Haziran 1872'de imzalanan bu anlaşmanın şartları aşağıdaki gibidir.

1. *“Yedişehir halkının günümüzde ve gelecekte, Rus İmparatorluğunun topraklarında ticaret yapmalarına izin verildiği gibi, Rus vatandaşlarının da dini inançları ne olursa olsun Yedişehir'de ve Ba-devlet'e ait toprakların hepsinde, serbest ticaret yapmalarına izin verilecektir. Böylece Ba-devlet cenapları Rus vatandaşlarını kendi himayesi altına alıyor ve Kaşgarya topraklarındaki Rus vatandaşları ve tüccarlarının mal ve mülklerini korumuş oluyordu.*

2. *Eğer Rus tüccarları Yedişehir'in pazarlarında mallarını depoya koymak için kervansaray yapmayı arzu ederlerse, buna izin verilecektir. Rus pazarlarında ticaret ile meşgul olan Yedişehir tüccarları da yukarıdaki haklara aynen sahip olabileceklerdir.*

3. *Ticari işlerin normal şekilde gelişmesine kefalet vermek ve toplanması gereken çeşitli paraları kanuni şekilde toplamak için Rus tüccarlarına, Yedişehir'in pazarlarında ticari temsilci tayin etme hakkı verilecektir. Rusya Türkistanı'nın şehir pazarlarında ticaret ile meşgul olan Yedişehir tüccarlarına da bu hak aynen verilecektir.*

4. *Rusya'dan Yedişehir'e getirilen veya Yedişehir'den Rusya'ya götürülen tüm mallardan, masrafının % 25'i vergi olarak alınacaktır. Her hangi bir durumda, ticari mallardan alınan verginin bu orandan fazla olmaması gerekmektedir. Bu anlaşma her iki taraf Müslümanları ve Yedişehir vatandaşları için aynen geçerli olacaktır.*

5. *Rus tüccarları ve onların kervanları Yedişehir topraklarında ve ona sınırdaş olan bölgelerden geçtiği zaman, kendilerinin emniyetlerini garanti eden rehberleri ücretsiz çalıştırabileceklerdir. Yedişehir kervanları da, Rus topraklarından geçtikleri*

zaman yukarıdaki hakka sahip olabileceklerdir(Kuropatkin, 2016, s.84-85).”

Yakup Beg'in Ruslarla imzaladığı bu anlaşma ticareti düzenlemesinin yanında Rusların Doğu Türkistan'daki bağımsız yönetimi tanıdığını da gösteriyordu. Yakup Beg, bağımsız bir hükümdar olarak tanınmasından duyduğu memnuniyeti 1873 yılında Baron Kaulbars'a bir elçi göndererek iletmıştır. Fakat ilişkiler tam manasıyla düzelmemiştir. Rus tüccarların, ticari faaliyetler dışındaki girişimleri devlet görevlilerince engellenmiştir. Rusların, tüccarlara kötü muamele gösteriliyor tepkisine de Yakup Beg, gelen tüccarların sadece ticaretle ilgilenmesi durumunda herhangi bir sorunun olmayacağını iletmıştır. Rusların bu baskı ve tehditlerine maruz kalan Yakup Beg, İngiltere ve Osmanlı Devleti tarafından tanınmasıyla bu baskılara karşı devleti daha güçlü hale getirmiştir(Saray, 2015, s.182).

General Kaufmann, 1874 yılında yaşanan ticari sorunların görüşülmesi için daha önce de Kaşgar'a giden Reintal'ı görevlendirmiştir. General Kaufmann tarafından Reintal'ın Kaşgar'da yerleşik bir ticari temsilci olması düşünülmüyordu. Reintal'ın Kaşgar'da bu konu üzerine yaptığı görüşmeler amacına ulaşamadı. Yakup Beg, Doğu Türkistan'da Rusların kalıcı bir temsilcisinin olmasını istemiyordu. Rusların Batı Türkistan'da da uyguladığı bu yöntemi bilmekteydi ve ülkesinin iç işlerine karışması muhtemel bir Rus görevlinin varlığını kabul etmedi(Boulger, 1878, s.204) (Schuyler, 1885, s.324).

Ruslar, ticaret anlaşması imzalanmasına rağmen gittikçe güçlenen ve kontrolü mümkün olmayan Yakup Beg yerine sınır bölgelerinde anlaşması Yakup Beg'den daha kolay olan Çinlileri istemeye başladılar. Ruslar arasında Doğu Türkistan hâkimiyetinin kimde kalması gerektiği üzerinde tartışmalar yapıldı. Ruslar için Tanrı Dağları'nın doğal bir sınır olduğunu düşünenler ile Çin'i bölgeye sokmanın mantıklı bir fikir olmadığını düşünenler vardı(Schuyler, 1885, s.325-326).

Yakup Beg'in İngilizlerle Kurduğu İlişkiler

Yakup Beg, Çin yönetimi sırasında bozulan ekonomiyi düzeltmek için ticareti geliştirmeye önem verdi. İngiliz idaresi altındaki Hindistan'a bir elçi göndererek iki ülke arasındaki ticareti ve ticaret yollarının güvenliği görüşmek için bir temsilciyi Kaşgar'a davet etti. Hindistan Genel Valisi Lawrance, bu istek üzerine 1867 yılında mesleği doktorluk olan Henry Cayley'i Kaşgar'a gönderdi. Ticari konularla ilgilenmeyen Henry Cayley, daha çok sağlık konularıyla ilgilendi ve Yakup Beg'in istediği ticari görüşmeler gerçekleşmedi. Bunun üzerine Yakup Beg, 1868 yılında Hindistan'a tekrar bir elçi göndererek ticari ilişkileri geliştirmeyi ve siyasi ilişkiler kurulmasını istediğini bildirdi. Hindistan Genel Valisi Lawrance, Doğu Türkistan'a ilgisizdi. Lawrance, Pencap Komiseri Sir J. Douglas tarafından ikna edildi ve Robert Shaw Kaşgar'a gönderildi. Doğu Türkistan ile ticari ilişkilerin nasıl geliştirilebileceği hakkında 1868 yılında Kaşgar'a hareket eden Robert Shaw'a, ilişkiler hakkında bir vaatte bulunmaması ve farklı konularda görüşme yapmaması söylendi. Robert Shaw yapılan görüşmelerden sonra Yakup Beg tarafından yanına verilen ve görüşmelere Hindistan'da devam edeceği bir elçi ile Hindistan'a döndü. Hindistan'a dönüşünde Robert Shaw, Doğu Türkistan'da karşılaştığı İngiliz teğmen George Hayward ile

Sel'skoye Hozyaystvo Uzbekistana Za Gody Nezavisimosti,19.08.2015, erişim: http://www.uzconsulate.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=387%3A2015-

birlikte bölgede şahit oldukları Rus baskısını ifade ederek, Rusların Hindistan'ı tehdit etmesinin engellemesi için Doğu Türkistan ile ticari ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini bildirdiler(Boulger, 1878, s.215-216) (Saray, 2015, s.187-189).

İngiltere'de hükümetin değişmesiyle Hindistan Genel Valisi Lawrance geri çağırıldı ve yerine Lord Mayo getirildi. Lord Mayo, Doğu Türkistan ve Rus hâkimiyetindeki Batı Türkistan ile ciddi ilişkiler kurmak istiyordu. Bu sebeple Douglas Forsyth, Batı Türkistan'da İngiliz ticaretinin durumunu ve Rusların Doğu Türkistan ile ilişkilerini öğrenmek için Petersburg'a gönderildi (Forsyth, 1873). Yakup Beg, 1869 yılında tekrar bir heyet göndererek dostluk ilişkisi kurmak istediğini bildirmiştir. Bu heyet, İngilizler ile Osmanlı Devleti'nin iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu bilgisini ve İngilizler'in Doğu Türkistan ile Osmanlı Devleti arasında kurulabilecek ilişkilere destek olacakları vaadini almıştır. Daha önce gönderilen heyetler ile bölge hakkında gerekli bilgileri toplayan İngilizler, ilk resmi heyetlerini 1870 yılında Kaşgar'a gönderdiler. Bölgeyi bilen Douglas Forsyth başkanlığında olan ve Robert Shaw ile Dr. G. Henderson'un da olduğu bu heyetin bir resmi anlaşma imzalama yetkisi bulunmuyordu(Âtıf, 1998, s.289) (Boulger, 1878, s.218-219) (Saray, 2015, s.190-198)(Forsyth, 1873).

İngilizlerin, resmi anlaşma yetkisi bulunmayan bir heyet göndermesi Yakup Beg'i memnun etmese de Ruslara alternatifi olduğunu göstermesi açısından bu heyetin gelmesini olumlu karşılamıştı. İngilizlerle olan ilişkilerde yaşanan birkaç yıllık durgunluktan sonra yeğeni Seyyid Yakup Töre'yi 1873 yılında İstanbul'a gönderen Yakup Beg, onun Hindistan'da görüşmeler yapmasını da istemiştir. İngiliz yönetimine, Doğu Türkistan'ın Afganistan gibi Rusların önünde bir tampon bölge olmasının iki taraf için de faydalı olacağı iletilmiştir. İngilizler değerlendirmeleri sonucunda, Douglas Forsyth başkanlığında yeni bir heyetin Kaşgar'a gitmesine karar verdiler. İngilizler bu heyetle Rus elçisi Baron Kaulbars'ın Doğu Türkistan'daki etkilerini azaltmayı amaçlıyordu(Boulger, 1878, s.221)(Forsyth, 1873). Heyet Kaşgar'da törenle karşılandı. Karşılıklı hediyelerin sunulmasıyla oluşan olumlu havada görüşmeler başladı ve 2 Şubat 1874 günü imzalanan ticaret anlaşmasıyla görüşmeler sonuçlandırıldı. Oluşan bu dostluk havasının etkisiyle Yakup Beg, İngilizlerin Doğu Türkistan içindeki gözlem faaliyetlerine izin verdi. Elçilik heyeti, Yakup Beg'in onayı ile 16 Mart'ta Hindistan'a dönmek için Kaşgar'dan ayrıldı(Boulger, 1878, s.232). Daha önce de Kaşgar'a giden ve hem bölgeyi tanıyan hem de bölgede tanınan Robert Shaw, Kaşgar'daki İngiliz temsilcisi olarak görevlendirildi. Doğu Türkistan'da iyi karşılanan Shaw'a, Doğu Türkistan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlanması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin izni olmadan görevine devam etmesinin mümkün olmadığı bildirildi. Bunun üzerine Shaw bir süre sonra Hindistan'a döndü. Osmanlı Devleti ile Rusların ve Ruslar ile İngilizlerin ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte Çin'in de Doğu Türkistan'ı işgal hazırlıklarına başlaması bölgedeki durumları değiştirdi (Saray, 2015, s.190,198).

Ticaret anlaşması imzalanmasına rağmen Kaşgar'a gelen İngiliz heyetine Yakup Beg temkinli yaklaşmıştır. İngiliz elçisi Douglas Forsyth, ticaret anlaşması ile birlikte Doğu Türkistan'daki madenlerin ve nehirlerin İngiliz işletmesine verilmesini talep etmiştir. Bunun karşılığında, buralardan elde edilen gelirin dörtte üçünün verilmesi ile birlikte Kaşgar ordusunda bulunan askerlerin kıyafet, silah ve diğer ihtiyaçlarının İngilizler tarafından karşılanacağını söylemiştir. Yakup Beg, ülkede altın olmadığını ve diğer madenlerin de az olduğunu belirterek teklifi reddetmiştir. Elçi Forsyth, Çağatayca yazılmış ve ellerinde bulunan bir yazmadan bölgede madenlerin bulunduğunu ve nehirlerinden altın tozları aktığını öğrendiklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Yakup Beg de bu bilgilerin yanlış olduğunu ve bahsedildiği gibi madenlerin olmadığını söylemiştir (Âtîf, 1998, s.308). Teklifin reddedilmesi üzerine Osmanlı Devleti'nden yardım isteği üzerine Kaşgar'a gönderilen İsmail Efendi, bunun sebebini sorup şu cevabı almıştır;

“İngilizler desayis-i siyaside pek mahirdiler. Hindistan'ı ticaret yüzünden zabt eyledikleri gibi Kaşgar'ı dahi yine o yolda zabt eylemek ve Hindistan'da yaptıklarını burada dahi icrâ ederek böyle imtiyaz vesileleriyle yavaş yavaş mülkümüze sokulmak istiyorlar. İmtiyaz verildiği anda ilk kafilâ olarak usta, kalfa, amele, memur olmak üzere Kaşgar'a 4-500 kişi girecek ve bunlar ise zevcelerini de getirüb gündengüne kesb-i tekessür edeceğinden ayrıca ve mümtaz bir kavm olacaktır. Anların bulunduğu mahalde İngiliz hükûmeti mevcut demek olub işlerine müdahale olunamayacak ve hükûmet içinde bir hükûmet teşekkül edecektir. İngilizler gittikçe imtiyazlarını tevsi edecekleri gibi çünkü Kaşgarlıların ekserisi kolaylıkla işgal olunur sade-dilândan olduğundan kendilerine ahaliden dahi akça ve saire ile pek çok tarafdar bulub devletimizin başına ileride bir büyük gaile çıkaracaklardır. Nihayet bunca zahmetlerle meydana çıkardığımız hükûmeti yavaş yavaş kendi ellerine alub Kaşgar, İngiliz hükûmetinin doğrudan doğruya idaresi altında bir vilâyeti hükmüne girecek ve bu bina-yı hükûmet ibtidasında hiçbirşey zannolunmayan ve faideli görülen imtiyaz yüzünden müzmahil olacaktır. İngiliz kuvvetli bir devlet olduğundan biz anınla başa çıkamayız. Düşmanımız Çinli iken ileride yani iş daha dediğim derecelere varmadan bir de İngiliz hükûmetiyle uğraşmağa mecbur olacağız. Bu mezâhir meydana iken İngilizlerin nazar-ı tam'ını üzerimizden çevirmekten başka tarik-i eslem yoktur. Bundan başka bir kere İngilizler imtiyaz alub Kaşgar'ın servetini taşımağa başladılar mı keyfiyyet âleme şuyû bulub her tarafın inzar-ı hurs ve tam'ı buraya dikilecek ve Rusya dahi hased ve rekabete düşüb ve mülkümüzden istifade için aynını o da icraya kalkışacak ve bu halde iki devletin rekabeti ve ifsadât ve entrikaları arasında Kaşgar hükûmeti mevkiini muhafaza edemeyerek ezilüb mahv olacaktır. İşte bu mehâlik-i müstakbeleye karşı imtiyaz itâsı ayn-ı hamakatdir. Hükûmetimiz bir esas metin üzere takarrür etsin inşallah ileride madenleri ben işletirim, istifadeyi ecnebi edeceğine biz ederiz (Âtîf, 1998, s.309).”

Yakup Beg'in, İngilizlerin madenleri ve nehirleri işletme teklifini reddetmesinin sebebi günün şartlarında faydalı görülen bu teklifin gelecekte Doğu Türkistan'a yaşatabileceği sorunları önceden görmesidir. İngilizlerin Doğu Türkistan'da kalıcı olarak yerleşmelerini istemeyerek ülkenin Hindistan gibi bir statüye geçmesini engellemiştir. Devlet yönetimindeki tecrübeleriyle İngilizlerin gerçek niyetlerini görmüş ve yapılan anlaşmanın Doğu Türkistan'ın çıkarlarını koruyan bir anlaşma olmasına özen göstermiştir. Ruslarla yapılan anlaşmada ve Ruslarla olan ilişkilerinde olduğu gibi İngilizlere de tam manasıyla güvenmeyip İngilizlerle kurulan ilişkilerde de Doğu Türkistan'ın geleceğini ve Doğu Türkistan'daki hâkimiyetinin devamlılığını ön planda tutmuştur.

Yakup Beg'in Osmanlı Devleti ile Kurduğu İlişkiler

Batı Türkistan Hanlıkları, Osmanlı Devleti'nin telkinlerine uymadılar, bir araya gelmediler ve aralarındaki çekişmeler Rusların Batı Türkistan'a hâkim olmasını kolaylaştırdı. Batı Türkistan'da bunlar olurken Doğu Türkistan'da Yakup Beg birliği sağladı ve hâkimiyetini güçlendirmeye çalıştı. Rusların Batı Türkistan'ı işgaline karşı hanlıklara yardım edemeyen Osmanlı Devleti, Yakup Beg'in yardım talebine olumlu cevap verdi. Yakup Beg, Osmanlı Devleti'ne Seyyid Yakup Töre'yi elçi olarak gönderdi. Seyyid Yakup Töre, Sultan Abdülaziz'e Batı ve Doğu Türkistan'da meydana gelen olayları anlatarak Kaşgar Hanlığı'nın ihtiyaçlarından bahsetti. Yakup Beg'in elçisi Seyyid Yakup Töre 16 Haziran 1873'te Padişah'ın huzuruna çıkarak ihtiyaç duyulan silah, mühimmat ve askeri eğitmen desteğinin verilmesini rica etti. Yakup Beg'in Osmanlı Devleti'ne bağlanma isteği ve elçisinin yardım talepleri kabul edildi. Bu kabul sonrasında elçinin istekleri Tophane Müşiri Ali Said Paşa ve Umum Fabrikalar Nazırı Seyyid Paşa tarafından yerine getirildi. Yakup Beg'e tüm parçalarıyla birlikte 6 adet Krupp topu, 1000 tane eski ve 200 tane yeni tüfek ile kapsül ve barut üretim araçları ve ustaları gönderildi. Doğu Türkistan ordusunun eğitimi için ise istihkâm subayı Ali Kazım Bey, piyade subayı Mehmed Yusuf Bey, süvari zâbiti Çerkes Yusuf Bey ve Topçu zâbiti İsmail Hakkı Bey ile dört emekli subayın, Enderundan Murad Efendi başkanlığında Doğu Türkistan'a gönderilmesine karar verildi. Yakup Beg'e de bazı hediyeler ve "Birinci rütbeden murassâ nişan-ı Osmanî" ile "Seyf ve alem" gönderilmesine karar verildi. Elçilik heyeti ve beraberindekiler Kaşgar'a ulaştığında 100 pare top atışıyla karşılandı. Kendisine Osmanlı Devleti tarafından "Emir" unvanı verilen Yakup Beg, Osmanlı Devleti'ne bağlılığının göstergesi olarak hâkim olduğu tüm yerlerde hutbeyi Sultan Abdülaziz adına okutmaya ve sikkelere onun basmaya başlamıştır (Âtîf, 1998, s.298) (Boulger, 1878, s.196) (Bellew, 1875, s.304) (Saray, 1994, s.107,109).

Osmanlı Devleti'nden gelen yardımlarla ordusunu güçlendiren Yakup Beg, devletin siyasi devamlılığını sağlamak için de Osmanlı Devleti'nden yeni isteklerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'ne bir mektup gönderen Yakup Beg, Emirliğin ölene kadar kendinde kalmasını ve öldükten sonra da en büyük ve en reşit oğluna geçmesine izin verilmesini istemiştir. Bu istekler şartlı bir şekilde kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti bu isteği, Doğu Türkistan'da hutbenin sürekli halife adına okunması, paraların halife adına basılması ve Osmanlı Sancağı'nın bir değişime uğratılmadan olduğu gibi Doğu Türkistan'da dalgalanması şartlarıyla kabul etmiştir. Bu şartların yanında, Kaşgar Emirliği'nin gerekli olmadıkça komşularıyla sorun yaşamamaya dikkat etmesi, gereksiz faaliyetlerle nüfus ve toprak kaybına yol açmaması ve ülkenin barışa ve refaha kavuşması için tüm önlemlerin alınması istendi. Ayrıca ülkenin iktisadi ve kültürel gelişimi için çaba gösterilmesi ve bu şekilde ülkenin birliğinin, gelişmesinin, barışının ve düzeninin korunacağı iletildi(Saray, 1994, s.110-111). Seyyid Yakup Töre, 1875 yılında hediyelerle geldiği İstanbul'dan dönüşte bu sefer halifenin Yakup Beg'e hediyeleriyle geri dönmüştür. Çok çeşitli hediyelerle birlikte gönderilen ve Doğu Türkistan'da ihtiyaç duyulan askeri yardımlar hediyelerin içinde önemli bir yer tutmaktaydı. Tophane hazinesi tarafından hazırlanan bu hediyeler içinde arkadan dolma kundaksız silahlar, çatal ok, üç fundluk çelik batarya bir top, 2000 Enfield tüfek, 600 dane ve 60 peşrev, 700 tapa ve fünye, 31 sandık ince mühimmat, 6204 adi kapsül, 20000 kıyye kurşun, 10000 kapsül oku, kapsül üretimi için özel tezgâh ve tüm bunlar için alet ve edevat vardır. Bu hediyeler yanında Seyyid Yakup Töre ile Kaşgar'a Kolağası Ali, Yüzbaşı diğer iki Ali Ağa ile Yüzbaşı Kâzım Efendi gönderilmiştir. Ali Ağaların biri topçu ve diğeri kapsül üretim öğretmenidir. Yüzbaşı Kâzım Efendi ise istihkâm inşası öğretmenidir. Bu eşyaların ve gönderilen öğretmenlerin masrafları Tophane hazinesinden verilmiştir (Âtîf, 1998, s.302).

Ruslarla, İngilizlerle ve Osmanlı Devleti ile geliştirilen tüm bu ilişkilere rağmen, Doğu Türkistan'ın özgürlüğüne en büyük tehdidi oluşturan Çin ile bir ilişki kurulamadı. Çin'in Yakup Beg'in hâkimiyetini tanımaması ve Doğu Türkistan'ın kendi toprağı olduğunu iddia etmesi, herhangi bir ilişki kurulamamasının sebebi olarak kabul edilebilir. Çin, Yakup Beg'in tüm girişimlerine rağmen bir ilişki içerisinde bulunmayıp Doğu Türkistan'ın tekrar işgal edilmesi için hazırlıklar yapmakla meşgul olmuştur(Saray, 1994, s.111). Çin ordusunun Doğu Türkistan'a karşı harekete geçtiği tarihlerde patlak veren Osmanlı – Rus Savaşı bu iki devletin de dikkatini bu bölgeden uzaklaştırdı (Broomhall, 1910, s.291). Osmanlı Devleti ile Rusya'nın "93 Harbi" olarak da adlandırılan 1877-1878 yıllarındaki savaşı dönemin büyük devletlerinin odağını da Balkanlara çekmiştir.

1. Ordu

Yakup Beg, 1864'te Kaşgar'a yardıma geldiğinde emri altındaki bir grup askerden başka bir askeri güce sahip değildi(Hayit, 2004, s.145). Ruslarla 1865

yılında yapılan savaşta yenilen Hokand ordusuna mensup askerler Kaşgar'a gelerek Doğu Türkistan ordusuna katıldılar. Hokand'dan gelen bu askerler Hokand ordusunun düzenine göre teşkilatlandırılıp yeni bir ordu kuruldu(Saray, 2015, s.272-273). Bu ordu halk arasından ve diğer bölgelerden gelen yabancı gönüllülerden oluşturuldu. İlerleyen zamanlarda gönüllü askere alımlarla birlikte 15 yaşına girmiş bütün erkekler için zorunlu askerlik başlatıldı. Zorunlu olarak askere alınanların yaşları 15 ile 35 arasında değişmekteydi. Askere alımlar ordunun yıllık ihtiyacına göre değişirdi ve asker ihtiyacı bölgelere dağıtılarak alımlar yapılırdı. Zorunlu askerliğin sorumluluğu daha çok iki ve üç çocuklu ailelere yüklenirdi ve bu çocuklardan biri askere alınırdı. Ömür boyu yapılan askerlik görevinde savaşta fayda sağlamayacağı düşünülenler tarımla ve devlete ait hayvanlara bakmakla ilgilenirlerdi(Kolesnikov, 2010, s.157).

Yakup Beg'in yönetiminin güvenliği, kendisinin ve ailesinin yaşadığı bir saray ile çevresinde kurulmuş büyük bir kışlayla sağlanıyordu. Bu saray veya orda ile birlikte kışlanın etrafı da farklı toplarla bezenmişti. Bu binalarda güvenliği sağlamak, savunma yapmak ve topları kullanmak üzere hazır olan askerler bulunurdu. Kızıl üniforma giyen bu topçular, düşmana yapılan önemli operasyon haricinde görev yerlerini terk etmiyorlardı. Bu kızıl topçuların başkentten ayrıldıkları çok nadir görülürdü(Boulger, 1878, s.142).

Yakup Beg'in ordusu başlarda teşkilat olarak bölgede daha önce kurulan devletlerden pek farklı değildi. Ordu ilk zamanlarda dört süvari alayı ve bir alay piyade askerden oluşmaktaydı. Bu alaylar 3000 askerden oluşmaktaydı ve toplam ordu 15000 askerden oluşmaktaydı. Süvarilere "yiğit", piyadelere "serbaz" denilmekteydi. Süvari alaylarının biri Yakup Beg komuta edilmekteydi, diğerleri ise Leşkerbaşı'nın komutasındaydı(Saray, 2015, s.273). Süvari alayları Kaşgar Ordusu'nun en önemli askeri gücü konumundaydı. Süvariler Leşkerbaşı'nın idaresindeydi ve emri altında her biri 400-500 askeri komuta eden 4-5 Pansad vardı. Pansad'ın alt rütbesinde yüzbaşı vardı ve onun altında Pencahbaşı vardı. Pencahbaşı'nın altında ise onbaşı görevinde olan 3-4 Dihbaşı bulunuyordu. Serbaz denilen piyadeler bir Naib idaresinde bulunuyorlardı ve sayıları 300-400 olduğundan onlardan sorumlu olan Naib'e de binbaşı denilebilir. Naib'in emri altında iki Laver bulunurdu ve bir Laver'in emri altında iki Serzan bulunurdu. Bir Serzan'ın emri altında ise iki yüzbaşı ve yüzbaşılardan sonra Pencahbaşılar ve Dihbaşılar gelirdi (Halaçoğlu, 1987, s.538-539).

Yakup Beg, Osmanlı Devleti'nden istediği askeri eğitimler ile yenilediği ve modern hale getirdiği ordusuna "Nizam-ı Cedidi" demektedir. Bu modern hale gelen ordunun düzeni ve disiplini ordu komutanları ile birlikte askeri hâkim görevinde bulunan "Kadı Asker = Kazasker"ler aracılığıyla sağlanıyordu. Ordudaki her alayın ve askeri grupların idaresinde bu askeri hâkim olan Kazaskerlerden birer tane bulunurdu. Yakup Beg ordunun düzeninin ve disiplinin sağlanması için görevlendirdiği komutanların kendisine bağlılığına özellikle dikkat ederdi. Kendisine sadık olan komutanları önemli görevlere getirdi ve bölge halkının liderlerine önemli görevler vermedi. Yakup Beg'in kendisine sadık olan fakat halk ile bağı güçlü olma-

yan komutanları görevlendirmesi Doğu Türkistan halkını pek memnun etmedi (Saray, 2015, s.277-278).

Kaşgar ordusunda birçok farklı milletten askerler bulunurdu. Gönüllü olarak orduda görev yapan Hokandlıların sayısı diğer gruplardan fazlaydı. Onlardan başka Buhara'dan ve Rusya'nın ele geçirdiği bölgelerden gelenler de vardı. Yakup Beg'in ilk müttefikleri olan Hokandlılar orduda ayrıcalıklı kişilerdi. Yakup Beg de Taşkent yakınlarındaki Pişkent şehrindeydi. Hokandlılar hükümet ve ordu içinde önemli görevlere getirilmişlerdi. Bu askerler Yakup Beg'in güvendiği destekçileriydi. Orduda Hokand'dan ve Batı Türkistan'ın diğer bölgelerinden gelen askerlerin yanında bir grup Afgan, Hintli ve az sayıda Türk, Tungan, Çinli ve Kırgız askerler de vardı(Kuropatkin, 2016, s.236-237).

Orduda bulunan Çinli askerler 1863-1864 yıllarında çıkan Kaşgar ayaklanmasında yok edilen Mançu ordularının kalıntılarıydı. Bu askerler İslamiyet'i kabul ederek canlarını kurtardılar. Canları bağışlanan bu askerler çocukları ile birlikte orduya katıldılar. Topçu olarak görev yapan bu askerler ayrıca diğer gündelik işleri de yaparlardı. Bu sebeplerden ordunun en güçsüz kısmı olarak görülürlerdi. Tunganlar da Kaşgar'daki Çin ordusunda görev yapan askerlerin kalıntılarıydı. Bu askerler topçu birliklerine ve süvari birliklerine dağıtılmış olarak görev yapıyorlardı. Orduda önemli görevlere getirilmeyen ve güvenilmeyen Çinli askerler gibi Tunganlara da şüpheyle bakılmaktaydı fakat bunların durumları Çinli askerlerden iyiydi. Çinli askerler ve Tungan askerlerinin arasından liderler seçilir ve bu askerler o liderlerin idaresinde olurlardı. Ordudaki Kırgız askerlerin hepsi gönüllü olarak Kaşgar ordusuna katıldılar. Bu askerlerin bir kısmı uzak kışlalara gönderildiler ve diğerleri de orduda postacı ve haberci olarak görevlendirildiler. Orduda ayrıca küçük bir grup olarak batıda ve güneyde bulunan küçük hanlıklarla yapılan savaşlarda esir alınmış köle-kul askerler de bulunuyordu(Boulger, 1878, s.143)(Kolesnikov, 2010, s.153) (Kuropatkin, 2016, s.238).

Yakup Beg'in ordusundaki asker sayısı hakkında Kuropatkin'in verdiği bilgiler önemlidir. Kuropatkin, Kashgaria adlı eserinde gittiği ve gitmediği yerlerdeki askerler hakkında bilgiler vermiştir. İlk olarak gittiği yerler hakkındaki bilgileri aktarmıştır. Bu bilgilere göre: Kaşgar Şehrinde 2000-2200 serbaz ve atlı birliklerde 1000 asker vardı. Çinli ve Tunganlardan oluşan top taşıyıcılar da 1000 kişiydi. Bunların arasında karabina tüfekleriyle silahlanmış bir tabur piyade asker vardı. Diğer askerlerin çoğu çakmaklı tüfek başta olmak üzere çeşitli tüfeklerle silahlanmıştı. Atlı birliklerin çoğu kapsüllü hatta arkasından mermi konulan tüfeklerle silahlanmıştı. Kaşgar Şehrinin Hâkiminin komutası altında Kaşgar şehrinde bulunan serbazlar ve atlı birlikler 600 kişiden oluşuyordu. Askerlerin bir kısmı arkasından mermi konulan tüfeklerle, kalanları çakmaklı tüfekler de dâhil olmak üzere çeşitli tüfeklerle silahlanmıştı. Kaşgar Şehrinde toplam 4600-4800 kişi ve 20 adet top bulunuyordu. Maralbaş Kalesinde bulunan atlı askerler 300 kişiydi ve 100 serbaz vardı. Serbazlar çakmaklı tüfeklerle silahlanmıştı. Atlı askerlerin silah durumu hakkında bilgi yoktur. Maralbaş Kalesinde toplam 400 asker bulunuyordu. Aksu Şehrinde 1000 serbaz ve 100 atlı asker vardı. Bunlardan sadece 300'ü eski asker, kalanların hepsi yeni asker-

lerdi. Onların bir kısmı kapsüllü kalan bir kısmı ise çakmalı tüfeklerle silahlanmıştı. Aksu Şehrinde toplam 1100 asker ve 2 adet top vardı. Bay Şehrindeki serbazların ve atlı askerlerin toplamı 400 kişiydi. Bunların içinde 300 yeni asker de vardı. Bu askerlerin büyük çoğunluğu çakmaklı tüfeklerle silahlanmıştı. Kuçar Şehrinde 500 serbaz ve 1000 atlı asker bulunuyordu. Serbazlardan 200'ü yeni askerde. Atlı askerler 1000 kişi olup, aynı üniformalı, çok iyi eğitilmişti. Hepsi Hoten'den gelmişti. Onların çoğu kapsüllü bazıları ise çakmaklı tüfeklerle silahlanmıştı. Kuçar Şehrinde toplam 1500 asker ve 2 adet top bulunuyordu. Korla Şehrinde, kale garnizonunda 660 serbaz ve 3 adet top vardır. Ordugâhtaki atlı askerler 2500 kişiydi. Korla Şehrinde toplam 3160 asker ve 3 adet top vardı (Kuropatkin, 2016, s.284-285).

Kuropatkin'in gitmediği yerler hakkında verdiği bilgiler özellikle Çinlilere karşı girişilen mücadelede ordunun durumunu görmek açısından faydalıdır. Onun verdiği bilgilere göre; dağlık bölgelerdeki ileri karakol ve kalelerde bulunan atlı askerler ve serbazlar toplamı 1500 kişidir. Bunların bazıları çakmaklı tüfeklerle bazıları ise kapsüllü tüfeklerle silahlanmıştır. Kuropatkin tarafından ziyaret edilen birkaç ileri karakol da vardır. Bu karakollar Ergeştam, Meşrep, Yığın, Oksalur, Gançuğan, Mingyol ve Uluğçat'dır. Bunların her birinde 20'den 100'e kadar kişi vardır. Fakat Uluğçat'ta ise 150 kişi vardır (Kuropatkin, 2016, s.285).

Yakup Beg'in Çinliler ile savaşmak için ileri karakolda topladığı ordu dağınık vaziyettedir. Davançing'te 900 atlı asker ve 2 adet top vardı. Bunlar Snider modelindeki kuyruktan dolma tüfeklerle silahlanmıştı. Biri kuyruktan dolma diğeri ise ağızdan dolma toplam 2 adet top vardır ve onlar 1 at ile çekilmekteydi. Turfan Şehrinde 3500 atlı asker ve 5000 serbaz vardı. Bazı atlı askerler kuyruktan mermi dolma tüfeklerle silahlanmıştı. Bazı piyade askerler ise kapsüllü tüfeklerle silahlanmıştı. Bu silahların bazıları yerli üretimdir. İster atlı askerler olsun veya piyade askerler olsun, kalan askerlerin hepsi çakmaklı tüfeklerle silahlanmıştı. Turfan Şehrinde toplam 8500 kişi ve çeşitli toplardan 20 adet vardı. Tungan askerler ise 1000 kişiydi. Tungan askerler şehrin savunması için askerliğe alınmıştır. Onlar çok güvensizdir, kötü silahlanmıştır ve çok disiplinsizdir. Toksun Kalesinde, 3500 atlı asker ve 2000 serbaz vardı. Atlı askerlerin bazıları kuyruktan mermi konulan tüfeklerle silahlanmıştı. Piyade askerlerin büyük çoğunluğu ise ağızdan mermi konulan tüfeklerle silahlanmıştı. Toplar kullanılmaz hale gelmişti, bazı topların kuyruk mekanizması bozulmuştu ve bazı topların da mühimmatı yoktu. Toksun Kalesinde toplam 6000 asker ve 5 adet kuyruktan dolma top vardı. Yarkent ve Yenihisar Bölgesindeki atlı askerlerin ve serbazların toplamı 4000 kişiydi. Hoten Bölgesinde bulunan atlı askerler ve serbazlar da 3000 kişiydi. Bu rakamlar tahmini olup Yarkent, Yenihisar ve Hoten Bölgelerinde toplam 7000 asker olduğu düşünülmekteydi. Tüm ordunun genel toplamına bakıldığında, 13300 atlı asker, 11560 serbaz, net sayısı belli olmayan atlı askerler ile serbazlar 9500 kişi, Çinli ve Tunganlardan oluşan top taşıyıcılar 1000 kişi, Tungan askerler 10000 kişidir. Bunlar ile birlikte toplam 54 adet çeşitli top vardı. Orduda toplam 45360 asker vardı (Kuropatkin, 2016, s.286-287)

1.1 Piyadeler

Piyade askeri genel olarak Türkistan'da bilinmemekteyken Yakup Beg'in gayretleriyle Kaşgar Ordusu'nda oluşturuldu. Her bir naibe özel olarak "Kurgan" adı verilen bir kışla verilirdi ve bu kışlada naib emri altındaki askerlerle birlikte bulunurdu. Askerler işleriyle ve ticaretle ilgilenerek günlük hayatın içinde bulunup sadece eğitim zamanında silahaltında bulunurlardı. Evli olan askerler eşleriyle birlikte kışlada bulunan evlerde ikamet ederlerdi. Naibler kışlaya tahsis edilen arazileri nöbetleşe olarak askerlere işlettirip bu arazilerden gelen kazançlarla da askerleri geçindirirlerdi. Arazilerin yeterli gelmemesi durumunda ise diğer bölgelerden yeni araziler gösterilirdi(Halaçoğlu, 1987, s.539-540).

Yakup Beg'in isteği üzerine gelen Türk askeri eğitimci Kaşgar'a geldikten sonra piyade askerleri eskisinden farklı olarak sotne ve tuğ diye ayrılmayıp taburlara ayırdı. Taburlar her biri 30 saftan oluşan sekiz bölük şeklinde düzenlendi. Asker sayısının yeterli olmaması sebebiyle 15'ten fazla olan saflar da bir bölük olarak sayılıyordu(Kuropatkin, 2016, s.234).

Piyadeler kıyafet olarak omuzlarında farklı renklerde yıldız işlemelerine sahip kırmızıya yakın bir cüppe giyerdi. Bazı piyadeler ise Türk askeri kırmızı kenarlı siyah pantolon ve ceket giyerdi. Bazı piyadeler de kırmızı kenarlı sarı deri ceket giyerdi. Başlarına kalpak takarlardı. Bellerine işlemeli gümüş tokalı kemer ve bu kemere de birkaç kese takarlardı. Sağdaki keseye küçük eşyalar koyarlardı. Soldaki keseye barut, mermi ve kapsül torbası ile her birinde beş adet fişek olan üç tane fişekli kuyrukları koyarlardı. Bunların yanında tüfek yağı da bellerine asılırdı. Ayaklarına da yumuşak deriden dikilen kalın tabanlı ayakkabı giyerlerdi(Kuropatkin, 2016, s.240-241).

Piyade askerlerin eğitimleri Türk eğitimci gelene kadar Afganistan, İngiltere ve Rus sistemlerine göre ve Yakup Beg'in geliştirdiği bazı sistemlere göre yapıldı. Yeni gelen Türk eğitimci piyadelere öncekilerden farklı bir talim ve terbiye şekliyle eğitim verdiler. Bu yeni sistemdeki eğitimde piyadeler silah kullanma, düz ve saflar halinde yürüme, sağa ve sola dönme hareketlerini geliştirme eğitimi aldılar(Kuropatkin, 2016, s.255).

1.2 Süvariler

Süvarilerin teşkilatlanması Türk eğitimcinin gelmesiyle büyük oranda değişmiş ve onlar da piyadeler gibi taburlara ayrılmışlardır. Her bir tabur sekiz takıma bölünmüş olup her bir takım da 15-16 saftan oluşurdu. Süvarilerde yeni sistemin yanında eski sistem de kullanılmış olup süvarilerin sotne ve tuğlara ayrıldığı sistem de korunmuştur. Ordudaki en üstün ve önemli grup olan süvarileri Leşkerbaşı kumanda ederdi. Süvarilerin bellerinde kemere bağlanmış halde bir kılıç bulunurdu. Piyadelerde olduğu gibi süvariler de bellerindeki kemere keseler takar ve bu keselere barut, yağ, fişek, tüfek yağı ve diğer küçük eşyaları koyarlardı. Süvarilerin kıyafetleri tek çeşit olmayıp rengârenk cüppeler giyerek ceketlerini de pantolonlarının içine sokarlardı. Ayaklarına yumuşak deriden dikilen kalın tabanlı deri ayakkabılar

giyerlerdi. Başlarına sarık ve kalpak takarlardı ve kemerleri de aynıydı(Kuropatkin, 2016, s.234-241)(Halaçoğlu, 1987, s.538). Süvariler at üstünde savaş eğitiminin yanında yerde savaşmak üzere de eğitilirdi. Onlar güç ve becerilerine göre özel olarak seçilirdi ve Doğu Türkistan ordusunda önemli bir yere sahiptiler(Boulger, 1878, s.143).

Süvariler kendi hayvanlarına kendileri bakıyordu. Savaşa gidilmesi gerektiğinde atın sefere dayanabilmesi için çeşitli eğitimler ve koşular yaptırılarak eğitilmiş ve hazır olmasına özen gösterilirdi. Süvarilerin atları farklı cinslerdeydi ve en iyileri Türkmen, Arap, Kalmuk, Kazak ve Kırgız atlarıydı. Eğitimleri hızlı hücum ve bazı manevraları gerçekleştirmektir. Asker hücum anında atın altına yatarak kılıcını kullanır, sağa, sola ve geriye nişan alarak yerden ağır bir şeyi tutup kaldırır. Oğlak oyunları adı verilen eğitimlerde yaklaşık 20-25 kiloluk büyük bir keçiyi aniden almak ve üzerine gelenlerden bu keçiyi korumak, alıp kaçmak gibi eylemlerde bulunulurdu. Havanın uygun olduğu zamanlarda her gün bu eğitimler yapılır ve atlar da bu oğlak oyunlarında eğitilirdi. Süvarilerin kontrolü yıldan yıla yapılırdı ve buna “görün” adı verilirdi(Halaçoğlu, 1987, s.539).

1.3 Topçular

Topçu askerler bir Topçubaşı idaresinde bulunurdu. Topçubaşının emrinde birkaç yüzbaşı ve bir yüzbaşının emri altında Pencahbaşılar bulunurdu. Pencahbaşılardan emrinde de onbaşı görevinde olan Dihbaşılar bulunurdu. Bir Topçubaşı altı toptan on iki topa kadar yönetebilirdi. Topçu askerlerin bellerinde birer kılıç ve sırtlarında birer tüfek bulunurdu. Topçu askerler piyade olup elbiseleri de oldukça düzenliydi. Başlarına taktıkları kalpaklar siyah renkteydi. Topların bulunduğu bölgeye Tophane denirdi ve topçu askerler Topçubaşılardan tarafından piyadeler gibi idare edilirdi(Halaçoğlu, 1987, s.540). Kaşgar Ordusunda iki adet batarya vardı. Her bir bataryada altı adet top bulunuyordu. Birinci bataryada Doğu Türkistan'da yapılan 12 kadaklık mermilerin kullanıldığı toplar vardı. İkinci bataryada ise üç kadaklık mermilerin kullanıldığı dağ topları ile birkaç kuyruktan dolma top bulunuyordu. İkinci bataryanın toplarını Hindistan'dan satın alınan toplar oluşturuyordu. Doğu Türkistan'da üretilen diğer toplar da piyade birliklerine dağıtılmıştı(Kuropatkin, 2016, s.234-235).

Topun başında yedi asker bulunurdu. Bu askerlerin bir kısmı bakır kılıflı kılıçları tutarken diğerleri de ağızdan mermi konulan tüfekleri tutuyordu. Bu askerler kısmen muhafız görevi görmekteydiler. Yedi topçu askerden biri eline büyük bir fırça, diğeri barut ve diğeri de kibrit alırdı. İçlerinden bir asker barut doldururken diğeri asker de doldurulmuş barutu topa yerleştiriyordu. Barutu yerleştiren asker aynı zamanda barutu ateşleme ve fitili barutun içine sokma görevlerini de yapıyordu. Kalan diğeri iki asker ise muhafız görevindeydiler ve farklı bir işle ilgilenmiyorlardı. Topçu askerin görevi topu kurmak ve ateşlemektir. Topların başlarında bulunan askerler emirlere göre görevlerini yerine getirirdi. Topçu askerler eğitimlerinde başarılıydılar (Kuropatkin, 2016, s.265-266).

2. Askeri Reformlar ve Yatırımlar

Yakup Beg Doğu Türkistan'daki birçok şehre askeri üretim yapacak imalathaneler kurdu. Bu imalathanelerde askeri üniforma ve askeri teçhizat üretiliyordu. Ayrıca bu şehirlerde askeri malzemelerin koyulacağı depolar oluşturuldu. Bu kurulan imalathanelerde piyadeler için palto, börk ve cüppe dikiliyordu. Ordudaki askerlerin önemli bir kısmı Doğu Türkistan'da üretilen kıyafetleri giyiyordu. Üniformalarda kullanılan kumaşlar ise Rus ve İngiliz kumaşlarıydı. Paltoların yakasında ve kalpaklarda su samuru kullanılıyordu ve soğuğa karşı dayanıklı üniformalar üretiliyordu(Kuropatkin, 2016, s.276). Bu imalathanelerin bir bölümü Kaşgar Yenişehir'de bulunuyordu. Buralarda, Avrupa üretimi silahların benzerleri yapılmaktaydı. Ayrıca önemli sayıda top ve tüfek üretilmekteydi(Boulger, 1878, s.142).

Ordunun silah ihtiyacı için silah üretimi yapan fabrikalar Kaşgar, Aksu ve Korla'da bulunmaktaydı. Bu silah üretimi yapan fabrikalarda Enfield modelindeki tüfekler üretiliyordu. Ordunun ihtiyacına göre tüfekler uzun ve kısa olmak üzere iki çeşit olarak üretiliyordu. Arkasından mermi konularak ateşlenen tüfeklerin bazılarının namlusunda 3-4 tane farklı çapta yiv vardı. Bu namluları üreten ustalardan Kaşgar'da 30 tane makine ustası vardı. Bu ustaların üretimi haftada beş tane tüfek namlusu üretecek düzeydeydi. Aksu'da bulunan silah fabrikasında çalışan işçiler arasında Hindistanlılar da vardı. Bu içinde yedi tane Hindistanlı silah ustasının da bulunduğu fabrika da bir haftada sadece bir tüfek üretilirdi. Korla'da bulunan silah fabrikasında çok kaliteli tüfekler üretilmekteydi. Buradaki fabrikanın başında Gulca'dan sürgün edilmiş olan bir Kalmuk bulunuyordu. Kaşgar ve Aksu'da üretilen tüfeklerin ve diğer savaş alet ve parçalarının tamamı Korla'da bulunan depoya gönderilirdi(Kuropatkin, 2016, s.276-277).

Doğu Türkistan'da düzenli ve sistemli bir top dökümhanesi bulunmuyordu. Top ihtiyacı olduğu zamanlarda silah ustaları ihtiyaca göre üretim yapıyordu. Abdurraşid adındaki Hokand'dan gelen bir silah ustası Kaşgar Yenişehir'de bulunan dökümhanede topların dökülüp üretilmesi işiyle ilgileniyordu. Abdurraşid adındaki silah ustası, Kaşgar şehrinde bulunan bütün döküm ustalarını yanına toplamıştı ve onlarla birlikte üretim yapıyordu. Silah üretimi için ihtiyaç duyulan bakır genellikle Aksu şehrinde getirilirdi. Top üretimi için Yakup Beg, ilk başlarda Osmanlı Devleti'nden gelen Türk askeri eğitmeni Mahmut Efendi'yi görevlendirdi. Mahmut Efendi, üretilecek topun kalıba dökülüp yapılması için Aksu'ya gönderildi. Fakat Mahmut Efendi, bu üretim denemesinde istenileni yapamadı ve başarısız oldu. Aksu'da onun tarafından dökülen toplardan biri ilk denemede patladı ve dökülen diğer topun ise kuyruk kısmı koptu. Bu başarısız döküm girişimlerinden sonra top döküm işi Hakanlı silah ustası Abdurraşid yönetiminde yapılmaya başlandı(Kuropatkin, 2016, s.277).

Doğu Türkistan'da bulunan önemli şehirlerin tamamında barut üretimi yapılırdı. Kaşgar şehrinde bulunan askeri teçhizat fabrikasında üretilen barutlardan askeri depoya her hafta beş çarek barut teslim edilirdi. Bu teçhizat fabrikasından başka yine

ordudaki bazı Pansatların kurmuş olduğu barut imalathaneleri vardı. Bu Pansatlar kendi ihtiyaçlarını bu kurmuş oldukları imalathanelerde üretilen barutlarla karşıladı. Üretilen barutların kalitesi aynı değildi. Bu fabrika ve imalathanelerde üretilen barutların bazıları çok kaliteliyken bazıları ise düşük kaliteydi. Doğu Türkistan doğal kaynakları bol olan bir bölge olduğu için barut üretiminde kullanılan maddelere ulaşmak zor olmuyordu. Kaşgar şehrinde bol rezervli kurşun madenciliği yoğun bir şekilde yapılırdı. İhtiyaç duyulan kurşun ve kükürt Doğu Türkistan sınır bölgelerinin yakınlarındaki birkaç farklı dağlık bölgeden çıkarılıp silah üretim merkezlerine getirilirdi. Bunların yanında Kuçar şehrinde de kükürt çıkarılırdı. Denizil'de barut yapımında kullanılan güherçilenin üretildiği fabrikalar vardı. Bay şehrinin yakınlarındaki Koştam ve Karaşehir'in yakınlarında bulunan bu üretim bölgesinde üretim yapılırsa da her zaman ihtiyacı karşılayamıyordu (Kuropatkin, 2016, s.277).

Kaşgar şehrinde bir de kapsül fabrikası kuruldu. Bu kurulan fabrikayı Türk olan bir makine ustası işletiyordu. Mermilerin ağızdan yerleştirildiği tüfeklerde kullanılırdı. Bu ağızdan mermi yerleştirilen tüfeklerin mermileri ise devletin değil şahısların üretimindeydi. Bu şahıslar tarafından üretilen mermiler Rusların kullandığı çakmaklı tüfek mermileriyle benzerdi ve bu mermiler çok kaliteliydi. Çakmaklı tüfeklerin mermilerinin üretimi farklıydı. Bu mermiler barutunun kalın kâğıtlara sarılmasıyla hazırlanıp kullanılıyordu. Mermilerin silahın arkasından yerleştirildiği tüfekler de vardı. Bu tüfeklerin mermileri daha çok yurtdışından getirilmekteydi. Sonradan Kaşgar şehrinde bu arkadan mermi yerleştirilen tüfeklerin mermilerinin üretilmesi için bir fabrika kuruldu. Doğu Türkistan'da ayrıca misketli toplarda kullanılan mermilerin üretildiği fabrika da bulunuyordu. Top mermileri ülke dışından da getirilmekteydi. İngiliz idaresindeki Hindistan'dan Doğu Türkistan'a 8 tane top ile birlikte 2000 tane top mermisi getirildi (Kuropatkin, 2016, s.278).

Sonuç

Yakup Beg, bir kumandan olarak geldiği Kaşgar'da Han olmuş, önceleri Atalık Gazi, Ba-Devlet unvanlarını kullanmış ve sonrasında halife tarafından "Emir" unvanını almıştı. Batı Türkistan'da tecrübe kazanan ve bu tecrübesiyle Doğu Türkistan'da birliği sağlayan Yakup Beg, kumandanlık tecrübesinin de etkisiyle ordunun önemini bilmekteydi. Rusların az sayıdaki askeri kuvvetlerle Batı Türkistan'ı ele geçirmesi onun ordunun niteliği ve modernizasyonu üzerine girişimlerde bulunmaya sevk etti. Doğu Türkistan'da kontrolü ele geçirdiği ilk dönemlerde güçlenmek ve hâkimiyetini sürdürmek için gönüllü asker alımına önem verdi. Batı Türkistan'dan gelen gönüllü askerleri ve devlet yöneticilerini Doğu Türkistan'da önemli konumlara getirdi. Doğu Türkistan'da mağlup edilen Çin ordularında bulunan Çinli ve Tunganları ordusunda kullandı. Yurtdışından silah ve askeri teçhizat getirerek kurduğu ordunun güçlenmesi için çalıştı. Doğu Türkistan'da top, tüfek, barut ve diğer askeri ihtiyaçları gidermek için fabrikalar ve imalathaneler kurdurdu. Osmanlı Devleti'nden askeri eğitimler talep etti ve bu eğitimlerin Doğu Türkistan'a gelmeleri sonucunda ordusunun modernleştirilmesi üzerinde dikkatle durdu. Osmanlı Devleti'nden gelen askeri eğitimlerin ve İngilizler tarafından gönderilen Afgan ve Hintli eğitim ve ustaların da katkılarıyla Türkistan'daki ilk modern-yarı modern orduyu kurdu. Ruslarla ve

İngilizlerle ticaret anlaşmaları yaparak Doğu Türkistan'ın bu iki devlet tarafından tanınmasını sağlamakla birlikte ülkenin ekonomisini düzeltmeye çalıştı. Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirerek nüfusu Müslüman olan Doğu Türkistan halkının kendisine bağlılığını yükseltmeye ve dış politikada yerini sağlamlaştırmaya çalıştı. Rusların Batı Türkistan'ı ele geçirdiği dönemde kendine bağladığı hanlıklara uyguladığı politikaların Doğu Türkistan'da uygulanmasına izin vermeyerek bağımsızlığını korudu. Ruslar tüccar kılığındaki casuslarıyla Yakup Beg'in ordusu hakkında bilgi toplamayı sürdürdüler. Doğu Türkistan'daki yoğun askeri hazırlıklar ve ordunun sürekli kendini yenileyerek güçlenmesi Rusların ani bir saldırısını önlemiştir. Ruslar, Doğu Türkistan'ı da ele geçirerek Orta Asya'ya tamamen hâkim olma hedeflerini uzun yıllar sürdürdüler. Rusların tüm Türkistan'ı ele geçirmesinin önünde Yakup Beg engel teşkil etmekteydi. Fakat Ruslar, Yakup Beg'in dış ilişkilerindeki başarılı hamleleri ile hedeflerine ulaşamadılar ve sonucunda da Yakup Beg'in isteklerinin kabul edildiği bir ticaret anlaşmasını kabul ettiler. Yakup Beg'in Ruslarla uzun zaman devam ettirdiği ve baskı altında bulunduğu bu ilişkilere, İngilizlerin daha aktif bir Doğu Türkistan politikası izleyerek dâhil olmalarıyla ortaya çıkan bu rekabet Doğu Türkistan'ın faydasına olmuştur. Bu iki devlet ile imzalanan ticari anlaşmalarla Doğu Türkistan resmi olarak tanınmıştır. Yakup Beg, Rusların Doğu Türkistan'ı Batı Türkistan gibi bir statüye getirme hedeflerine engel olmakla birlikte İngilizlerin ticaret anlaşmasının yanında Doğu Türkistan'ın doğal kaynaklarını çıkarma taleplerine izin vermeyerek Doğu Türkistan'da İngilizlerin imtiyazlı hale gelerek, sonraki süreçte Hindistan'daki İngiliz İdaresi gibi bir yönetimin kurulmasını engelledi. Yakup Beg kurduğu orduyla düşmanlarıyla savaşmadan ölmesiyle onun liderliğinde bu modern ordu görülemedi. Onun ölümüyle çıkan iç karışıklıklar Doğu Türkistan'ı savunmasız hale getirdi. Fakat o hâkimiyeti döneminde uzun yıllar bölünmüş ve küçük hanlıklar halinde yönetilen Doğu Türkistan'ın birleşmesini ve birleşik bir halde dünyada tanınmasını sağladı. Onun yönetimi altında birleşen Doğu Türkistan, sonraki dönemlerde Çin'e karşı girişilen bağımsızlık hareketlerine örnek teşkil etti.

Kaynaklar

ADIBELLİ, Barış. (2008). *Doğu Türkistan*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

ÂTIF, Mehmet. (1998). *Kaşgar Tarihi - Bâis-i Hayret Ahvâl'i Garibesi*, Dü. Vehbi Günay, Cahit Telci, İsmail Aka. Eysi Kitap&Yayın, Kırıkkale.

BELLEW, H. W. (1875). *Kashmir and Kashghar. A Narrative Of The Journey Of The Embassy To Kashghar In 1873-74*, Trübner, Londra.

BOULGER, D. C. (1878). *The Life Of Yakoob Beg*, Londra.

Broomhall, M. (Dü.) (1910). *Islam In China – A Neglected Problem*, Londra.

BUĞRA, Mehmet Emin. (1998). *Doğu Türkistan Tarihi*, Dü. M. Yakup Buğra, Emek Ofset, Ankara.

FORSYTH, T. D. (1875). *The Report Of A Mission To Yarkund In 1873*, Calcutta.

HALAÇOĞLU, Yusuf. (1987). “*Binbaşı İsmâil Hakkı Bey’in Kâşgar’a Dâir Eseri*” Tarih Enstitüsü Dergisi, C: XIII. s.521-550.

HAYİT, Baymirza. (2004). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi* (3. Baskı), TTK Yayınları, Ankara.

KOLESNİKOV, Aleksandr. (2010). *Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar - XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyılın Başı* Dü. İlyas Kamalov, Çev. Rakhat Abdieva, TTK Yayınları, Ankara.

KURAT, Akde Nimet. (2014). *Rusya Tarihi - Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, (6.Baskı) TTK Yayınları, Ankara.

KUROPAKİN, A. N. (2016). “*Asya'nın Kalbi*” *Doğu Türkistan - Fiziki, Coğrafi, Demografik, Etnografik, Sosyal, Askeri ve İktisadi Yapısı*, Dü. Feyzullah Uygur, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

SARAY, Mehmet. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, Aygan Yayıncılık, İstanbul.

_____. (1994). *Rus İşgal Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, TTK Yayınları, Ankara.

_____. (1984). *Rusların Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri*, Çev. Erkut Gökten, O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, Ankara.

SCHUYLER, E. (1885). *Turkistan - Notes Of A Journey In Russia Turkistan, Khokand, Bukhara and Kuldja C. II*, Charles Scribner's Sons, New York.

SHAW, R. (1871). *Visits To High Tartary, Yarkand, And Kâshgar (Formerly Chinese Tartary), And Return Journey Over The Karakoram Pass*, John Murray, Londra.